

SOORT DIE ZICH NOG STEEDS UITBREIDT

De Bonte Vliegenvanger op de Noordwest-Veluwe

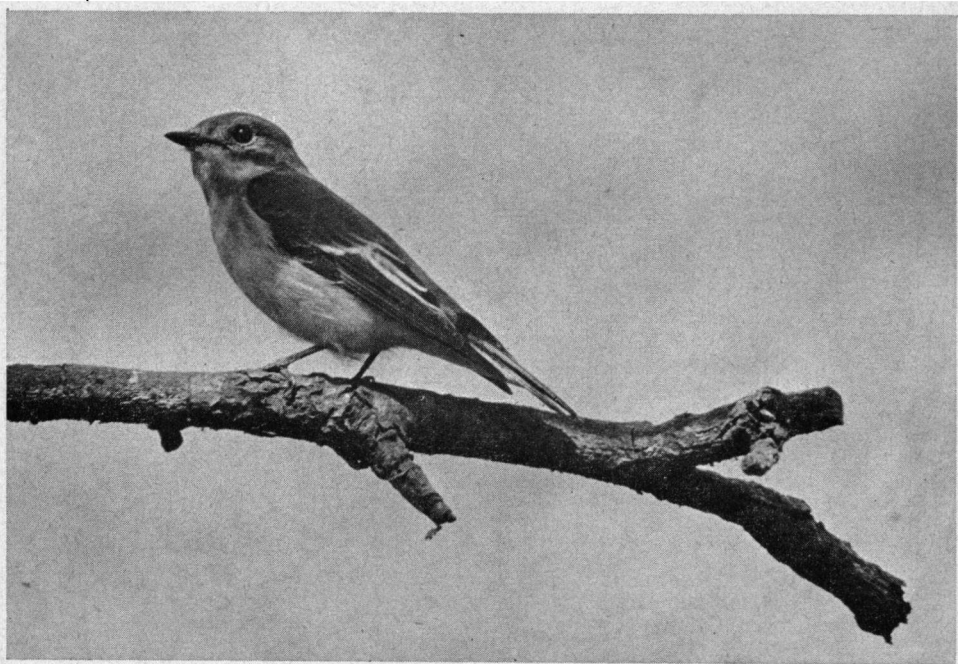
Door A. Smit

(Vogelbeschermingswacht Noord-West Veluwe)

Een der beste in Nederland verschenen boekjes over de samenhang van de vogels met hun omgeving is 'Vogels in hun domein' van prof. dr. L. Tinbergen. Het wordt bij veel vogelaars nog steeds gebruikt en daar is alle reden toe omdat, naar mijn weten, nog geen betere handleiding in het Nederlands is verschenen. Hoewel niet als zodanig geschreven heeft het bovendien waarde als vergelijkingsmaatstaf. De territoriumbezetting in vogelrijke en vogelarme gebieden van toen zouden nu nog eens met die van heden vergeleken kunnen worden.

Een soort die we in dit werkje vergeefs zoeken is de Bonte Vliegenvanger die ten tijde van het ontstaan van het boekje nog geen Veluwse broedvogel was. Hij behoorde wel tot de nestkastbewoners in het oostelijke gedeelte van Nederland. Zo verhaalt Heimans (1925) in het novembernummer van 'De Levende Natuur' dat in Enschede de soort, vermoedelijk al sinds 1910, een gewone broedvogel was. Dit werd in 'De Levende Natuur', nr. 5, nog eens door B. J. Hogeslag (1926) bevestigd. Chr. van Orden en R. A. Mooser (1960) onderzochten in 1959 het voorkomen van de Bonte Vliegenvanger in Gelderland en kwamen tot een minimumbezetting van 163 broedparen. De soort was toen incidenteel tot de Westelijke Veluwerand doorgedrongen. P. J. van der Ven (1960) verrichtte in 1960 een onderzoek naar alle vliegenvangers, lichtte er de Bonte Vliegenvanger uit en constateerde een geleidelijke uitbreiding en opschuiving naar het westen, tot incidentele Westnederlandse broedgevallen toe.

Het is niet mijn bedoeling de verspreiding sindsdien weer te geven. Daartoe ontbreken mij de gegevens. Het zou mogelijk moeten zijn de soort nogmaals in onderzoek te nemen. Misschien zou de Bonte Vliegenvanger nog eens ingevoerd kunnen worden in het landelijk onderzoek.

De Bonte Vliegenvanger is een graag geziene gast in onze nestkasten. Op de afbeelding een wijfje
Foto: Frits van Daalen

Onze ervaringen met deze welkome nestkastbewoner resulteerden in enkele vluchtige aantekeningen die naar mijn idee wat ruimere bekendheid verdienen al was het alleen maar om aanvullingen te krijgen van eventueel geïnteresseerde lezers. We noteerden de eerste broedgevallen in 1961. Een bescheiden aanloop, dat wel: in twee van de 187 door ons geëxploiteerde nestkasten vloog 'n geslaagd broedsel uit. In de loop der jaren steeg het aantal vogelwoningen en ook dat van de Bonte Vliegenvangers. Zo telden we in 1972 van de door ons gecontroleerde nestkasten op een aantal van 306 kasten 61 broedparen van deze soort, een bezettingspercentage van 20.

We vonden wel een verschil in bezetting op onze terreinen. Een op het eerste gezicht geschikt vliegenvangerterrein van overwegend loofbos had de laagste bezetting. De soort bleek in gemengde bossen en de grove dennenplantages een grotere dichtheid te bezitten. De verklaring hiervoor kan zijn dat de jaarvogels — hoofdzakelijk de mezensoorten — in loofbossen in grotere dichtheid aanwezig, de Bonte Vliegenvangers — die immers arriveren als er al veel kasten zijn bezet — zullen verjagen. De reeds broedende jaarvogels zullen in die positie agressiever zijn en een sterker territoriumgedrag bezitten. In die richting wijst ook het schema van de broedaanvangsdata van de Bonte Vliegenvanger op de 'minder gunstige' terreinen. De tabel laat voor 1971 een duidelijk latere piek in de broedaanvangsdatum en een grotere spreiding zien. Voor 1972 is de spreiding eveneens aanwezig, de 'piek' ligt echter nagenoeg gelijk. Men kan zich misschien herinneren dat in dát jaar de vroege lentetemperaturen hoog waren, de jaarvogels daartoe aanzettend tot een vroege leg en de maanden april en mei in negatieve zin uitmunten door slecht weer. Dat had een late aankomst van de zomervogels ten gevolge en uiteraard een latere broedaanvangsdatum over de gehele linie.

Broedaanvangsdata van de Bonte Vliegenvanger, verdeeld in driedaagse perioden in 1971 en 1972.

	1971				1972			
	I Lpl.	II Elsp.	III Gemkw.	IV Hulsh.	I Lpl.	II Elsp.	III Gemkw.	IV Hulsh.
28-4 - 30-4	0	2	0	0	—	—	—	—
1-5 - 3-5	0	0	0	0	—	—	—	—
4-5 - 6-5	3	0	0	0	—	—	—	—
7-5 - 9-5	2	3	3	0	3	5	3	2
10-5 - 12-5	5	8	2	1	4	7	1	9
13-5 - 15-5	6	0	1	11	4	2	1	2
16-5 - 18-5	1	0	0	6	2	0	0	2
19-5 - 21-5	2	3	0	3	2	0	3	1
22-5 - 24-5	2	0	0	0	1	0	0	1
25-5 - 27-5	0	0	0	1	0	0	1	2
28-5 - 30-5	0	0	0	1	0	0	0	1
31-5 - 2-6	0	0	0	1	0	0	0	0
3-6 - 6-6	—	—	—	—	0	0	0	1
6-6 - 8-6	—	—	—	—	0	0	0	1
Totaal	21	16	6	24	16	14	9	22

Terrein I (Legerplaats) ³/₄ dennenbos, ¹/₄ loofbos. Oppervlakte 60 ha, 104 nestkasten.

Terrein II (Complex Elspeet) Grove dennenbos, doorsneden met paadjes waarlangs berken. Oppervlakte 25 ha, 49 nestkasten.

Terrein III (Gemeentekwekerij) ¹/₂ loofbos, ¹/₂ Grove dennenbos. Oppervlakte 25 ha, 55 nestkasten.

Terrein IV (Stakenberg en Zwarte Berg, Hulshorst) Arm grove dennengebied. Oppervlakte 140 ha, 88 nestkasten.

Blijkens een verslag van de Nestkastwerkgroep KNNV te Harderwijk over 1972 werden aldaar ook vier terreinen nagezien. Op de uitsluitend met loofbos beplante terreinen kwamen geen broedgevallen van de Bonte Vliegenvanger in nestkasten voor. Twee andere terreinen met gemengd bos telden een redelijk aantal broedgevallen van deze soort.

Een nauwkeurige inventarisatie op het landgoed 'Groevenbeek' tussen Putten en Ermelo in 1971 en 1972 door J. Hartemink, een terrein met overwegend loofbos en

Op de Veluwe komen we meestal de wat vaal gekleurde exemplaren tegen. Op de afbeelding een mannetje
Foto: Frits van Daalen

uitsluitend voorzien van 'natuurlijke' boomholten leverde slechts 1 broedgeval van de Bonte Vliegenvanger op. In vergelijking met de 200 geconstateerde broedgevallen van andere holenbroeders ter plaatse een schamel resultaat.

In onze terreinen bleek bovendien dat zich vestigende Bonte Vliegenvangers agressief werden. Ze waren in staat Koolmezen te verjagen zelfs al bevatte het nest van deze soort al eieren. Zwarte Mezen werden niet of zelden aangevallen, misschien te verklaren door de vroege aanvangsdatum van deze soort die daardoor al gemakkelijk jongen kon hebben als de Bonte Vliegenvangers nog moesten beginnen. Misschien waren zij als concurrent ook te schaars. Ook Pimpelmezen werden weinig verjaagd.

Er is een schijnbare tegenstrijdigheid in deze gedragsregels. Bonte Vliegenvangers zelf eerst verstoten van een 'gunstig' (?) terrein, bleken zich later te ontpoppen als verjagers van andere soorten. Mijns inziens ligt dit aan het feit dat met het vorderen van het broedseizoen de broeddrijf en daardoor ook de agressiviteit stijgt. Een soort in opmars zal wellicht dergelijke gedragsregels moeten toepassen. In 1972 kwamen in onze terreinen 18 gevallen voor waarin Koolmezen door Bonte Vliegenvangers werden verjaagd.

Curio (1959) vermeldt dat mannetjes geen deel hebben aan de nestbouw. Zij zouden wel de oude, door in het winterseizoen in de kasten slapende Koolmezen, achtergelaten nest verwijderen. Zelf zag ik, evenals Van Orden (in corr.) dat mannetjes met nestmateriaal sjuwden en bovendien troffen we op onze terreinen complete nesten aan met daarbij zingende mannetjes. Vrouwtjes zagen we er niet bij en de nesten bleven leeg. Theoretisch bestaat de kans dat de wijfjes om een of andere reden geen eieren legden, maar toch de nesten bouwden buiten onze waarneming om. De taak van een nestkastenier laat veelal geen tijd voor rustige observatie!

We troffen ook dikwijls broedende Bonte Vliegenvangers zusterlijk in elkaars nabijheid aan, dat wil zeggen, in vlak bij elkaar hangende nestkasten. In enkele gevallen bleek dat het zelfde mannetje twee nestkasten 'bezat'. Als een vrouwtje, door een mannetje aangetrokken begon met het leggen van de eieren, ging deze laatste door met zingen, waardoor soms nóg een vrouwtje arriveerde die een

andere nestkast vlak ernaast betrok. Het was grappig te ondervinden dat een bij een nestkast zingend mannetje begon te alarmeren als een naburige kast met een broedend wijfje (zijn tweede vrouw!) door ons werd genaderd.

In onze terreinen hangen alle nestkasten ter vergemakkelijking van de controle op een hoogte van 1,50-2,00 meter. Wij konden dus de voorkeur van Bonte Vliegenvangers voor hoog hangende kasten niet onderzoeken. Naast onze terreinen zijn wel hoog hangende nestkasten aanwezig die echter niet worden nagezien. De mogelijkheid bestaat dus dat de populatie als er een voorkeur is, dichter is dan onze cijfers aantonen.

Het bleek ons wel dat kleine nestkasten favoriet waren bij de vliegenvangers. Meestal waren deze 10 x 10 x 10 cm grote houten woninkjes, weinig in trek bij Koolmezen, nog leeg te aanvaarden. In drukkere gebieden waren deze minikasten gevaarloos te gebruiken. Het complex Elspeet echter, voor publiek ontoegankelijk, was te rustig. Enkele jaren achtereenvolgend werd een gedeelte van dit terrein waarop de minikasten hingen, door Vlaamse Gaaien bezocht. Deze soort beschouwde de Bonte Vliegenvangers, hun eieren en jongen als welkome prooi-soorten. Door de geringe afmetingen van de kastjes waren de bovenkanten van de vliegenvangers-nesten vlak onder de invliegopeningen gelegen. Het was daardoor bijzonder gemakkelijk de inhoud van de nesten te bereiken. De Vlaamse Gaaien trokken deze met de snavel naar buiten en soms bewezen de slagpenen van de oorspronkelijke bewoners onder en in de kast dat er ook broedvogels sneuvelen. Deze manier van prooi zoeken vond alleen plaats als de Vlaamse Gaaien zelf jongen hadden. Zo bleven wel de tweede broedsels van b.v. Zwarte en Pimpelmezen gespaard. Jammer genoeg kennen Bonte Vliegenvangers maar één jaarbroedsel zodat het mislukken daarvan onherroepelijk is.

Bonte Vliegenvangers zijn graag geziene gasten in onze nestkasten. Ze zijn ook al gewone bewoners in dorps- en stadstuinjes op de Veluwe. In vrijwel alle gevallen is het de 'lichte' soort, veel valier en bruiner dan de afbeelding in de 'Vogelgids'. Zelf zag ik tweemaal een Veluws broedpaar van de 'Vogelgidssoort'.

Het arriveren van de mannetjes wordt meestal door de weersomstandigheden beïnvloed. Hogere temperaturen geven een vroege verschijning. De vrouwtjes schijnen meer kalenderiek te verschijnen, hoewel hun aankomst moeilijker te constateren valt, omdat zij die niet vocaal begeleiden.

Het is misschien nuttig wat meer aandacht te besteden aan het gedrag van deze soort. De Bonte Vliegenvanger is duidelijk op weg een algemene Nederlandse broedvogel te worden. Observaties vanuit de woonkamer zijn zelfs geen uitzondering meer zodat ook voor de gedwongen thuisblijver interessante waarnemingen te doen zijn. Voor aanvullende gegevens of afwijkende inzichten houdt schrijver dezes zich dan ook warm aanbevelen.

● A. Smit, Lugtenbergweg 38, Nunspeet.

LITTERATUUR:

Curio, E. (1959): Verhaltenstudien am Trauerschnäpper. Beiheft 3 zur Zeitschrift für Tierpsychologie. KNNV-Nestkastwerkgroep Harderwijk (1972): Nestkastverslag 1972.

Orden, Chr. van & R. A. Mooser (1960): De huidige stand van de Bonte Vliegenvanger in Gelderland. De Levende Natuur 63: 43 - 46.

Smit, A. & E. Hamstra (1972): Nestkastverslagen Legerplaats Nunspeet en omliggende terreinen 1959 - 1972.

Smit, A. (1968): Bonte Vliegenvangers. Natura 65: 38 - 40.

Stam, C. (1972): Nestkastverslagen CNO 1958 - 1972.

Ven J. van der (1961): De vliegenvangers als broedvogels in Nederland. De Levende Natuur 64: 57 - 61.

Vooüs, K. H. (1960): Atlas van de Europese vogels. Amsterdam.

Vogelwerkgroep Zuid-Oost Veluwe opgericht

Op 6 maart 1975 werd te Velp de Vogelwerkgroep Zuid-Oost Veluwe opgericht, waarvoor zich reeds 35 leden en donateurs hebben opgegeven.

Het bestuur is als volgt samengesteld: Voorzitter: H. Sijsma, Pinkenbergseweg 3b, Velp, tel. 08302-6965. Penningmeester: D. C. Jas, Kastanjelaan 2, Velp. Secretaris: B. B. van Zadelhoff, Ommershofselaan 14, Velp, tel. 08302-3063 en de overige bestuursleden F. Duermeijer, Looierstraat 52, Velp en R. Boks, Willemstraat 81, Velp. Tot nader bericht heeft de voorzitter zijn gironummer opengesteld voor bijdragen, contributie (min. f 15,— per jaar) e.d. Het gironummer is 1 343 508 t.n.v. H. Sijsma te Velp met vermelding 'Vogelwerkgroep Zuid-Oost Veluwe'.